

САМУР

№ 8(353) 2021-йисан 30-декабрь

1992-йисан январдилай акъатзава

2022 - ИИС КВЕЗ КУТУГРАЙ!

«САМУРДИН» 30 ЙИС ЖЕЗВА

ЧАК РУЪГЪ КУТАЗВА

Играми «Лезги газетдин» кваллахдарар!
Чи милли журналистикадин устатар!
«Самур» газетдин редакциядин кваллахдаррин ва чи газет келзавай вирибурун тварунихъай чна Квез баркаллу юбилей, «Лезги газетдин» 100 йис тамам хун риклин сидкъидай мубаракзава!

Куъне хайи халкъдин девлетлу, тикрар тежер тарихда гъамшалугъ яз амукъдай 100 йисан гел тунва. Лезги члални меденият вилик тухунин, чи ватанэгълийрик руъгъ кутунин, республикада кыле физвай вакъийрикай делилар авайвал халкъдив агакъарунин кардик чехи пай кутунва.

«Лезги газет» тай авачир, чи журналистикадин куклушар рамнавай, гъар гъафтада лезгийрин агъзурралди хизанрин играми мугъман хъиз вил алай багъри газет я. Хайи халкъдин руъгъ хуъзвай, фасагъат члалал кхъизвай, риклиз таъсирдай макъалайралди адан гележегдихъ гелкъвезвай Куъне датлана члугъзавай зегъметдин и кыл, а кыл авач. Чи халкъдин дамах тир «Лезги газетди» вичин баркаллу рехъ гъа икI гележегдани давамаррай.

Квехъ инлай кьулухъни чехи агалкъунар хъана кланзавай, Куъ гелера аваз гележегдихъ физвай «Самур» газетдин кваллахдаррин ва келзавайбурун тварунихъай

«САМУР» ГАЗЕТДИН КОЛЛЕКТИВ

МЯРЕКАТ КЪИЛЕ ТУХВАНА

И йикъара Магъачкъала шегъердин «Россия – зи тарих я» паркда Дагъустан Республикадин гьукуматдин орган тир «Лезги газетдин» 100 йисан юбилейдин мярекат кыле тухвана. Газетдин 100 йис 2020-йисуз тамам хъанай. Ингъе пандемия сеbeb яз мярекат 2021-йисуз тухун къарардиз къачунай.

Мярекатдихъ авсиятда паркда са шумуд выставка, гъакIни этнографиядин майдан арадал гъанвай. Мугъманрин арада республикадин твар-ван авай сиясатчиар, яратмишрунни илимдин тешкилатрин вилик-кылик квайбур, журналистар, шаирар ва газетдал рикI алай ксар авай. «Лезги газетдин» са асирдин юбилей Дагъустан Республикадин информациядинни печатдин министрдин везифаяр кылиз акъудзавай Умаросман Гъажиева тебрикна.

Мярекатдин вахтунда редакциядин кваллахдарриз пишкешар, газетдиз къаюмвал ийизвай ксариз «Лезги газет - 100 йис» ядигардин медалар вугана.

Магъачкъалада «Са асирдин рехъ» твар ганвай ктабни чапдай акъуднава. Адан автор Россиядин медениятдин лайихлу кьуллугъчи, твар-ван авай шаир, публицист, «Лезги газетдин» эдебиятдин отделдин редактор Мердали Жалилов я. Ктабда газетди сифте йикъалай къедалди фенвай рехъ, адан тарихар ачухарнава. Газетдин кылин редактор Мегъамед Ибрагъимова вичин макъалада редакцияди эхиримжи йисара гъилик авур агалкъуникай, адан къенин йикъакай ихтилатзава. Гзаф гурлудаказ кыле фейи мярекатдин вахтунда газетдин виридалайни хъсан мухбирриз, адаз мукъувай куъмек гузвай ксариз «Са асирдин рехъ» ктабни пишкеш яз вугана.

Виликай къвезмай йис чак дамах кутазвай йис я, вучиз лагъайтIа чи рикI алай «Самур» газетдин 30 йис жезва. Ихътин юбилей тухун чехи бахт я. Чи дамах хъиз даяхни тир «Самурди» чаз дидед члал хуъз, жуввал хуъз, лезги твар вине къаз чирзава. Заз «Самурдай» жуван халкъ, адан тарихар, кыилел агай мушибатар, хайи чил хуън патал къегъалвилелди члугур женгер, къе лезгийр авай гъалар, чи агалкъунарни татугайвилер, чна гъална кланзавай месэлаяр вири санлай авайвал аквазва. Алай аямада Азербайжанда, Дагъустанда, вири дуъньяда авай лезгийрин гъалар гъихътинбур ятIа чир хуън патал «Самур» келна кланзава.

Гъар са халкъдихъ вичиз хас руъгъ, а руъгъдив къадай милли гъиссер, адетар, меденият, эдебият, фольклор, манияр ва кьуьлерунар ава. Ихътин ивираар хуън, вилик тухун, къвезмай несилрал агакъарун виридан буржи я. Абуру гъикI хвена кланзаватIа чаз «Самурди» чирзава. Адан гъар са макъалада чи халкъдин руъгъ ава. Килиг садра, ада хайи члал хуън патал гъихътин женг члугъзаватIа. Ихътин члалан женгчи нихъ ава?

Газетдин кылин редактор Седакъет Керимовади дуъньядин чара-чара улкъвейра авай лезги хуьрерикай, хизанрикай, абуру кыле тухузвай крарикай, чи къегъал ксарикай, алирикай

гъикъван хъсан малуматар гузва. Сифте яз «Самур» газетдин чинриз акъатай адан «Къайи рагъ» пьесадикай килиг гила гъихътин машгъур экрандин эсер хъанватIа. Миллионралди инсанри килигзава адаз. Лезги члалал сифте яз ихътин зурба фильм арадал гъайи Седакъет Керимовади чун вири дуъньядиз чирна. Чазни дуъньядин 50 къван улкъвейра чи ватанэгълийр яшамиш жезвайди чир хъана.

Чи маса къелемэгълиди – Муъзеффер Меликмамедова газетдин чинриз лезгийрин тарихдиз, халкъдин къагъриманриз, абуру чапхунчийрихъ галаз тухвай женгериз талукъ гъикъван марагълу макъалаяр акъудзава. Ада винел акъудай чи къагъриманри, Гъажи Давудакай кхъенвай ктабди, 1918-йисуз Къуба уездда лезгийри эрменирихъ ва большевикрихъ галаз тухвай женгерикай кхъенвай тарихдин очеркри чак руъгъ кутазва.

Ихътин делилар рикIел хкуналди заз жуван кылин фикир ачухариз кланзава. 2001-йисуз чи республикада четинвилер сеbeb яз 31 газет кIев хъанай. Чи газетдин гъаларни хъсанзавачир. 1997-йисалай инихъ я гьукуматди, яни маса тешкилатри вичиз куъмек тагай «Самур» хуън патал кылин редактор С.Керимовади чи акъулдиз текъвер хътин зегъметар члугуна, вичин такъатралди халкъ-

дин мез тир газет лал жез тунач. Им чехи къагъриманвал я. Бес и крарикай хабар аватIани чна «Самурдиз» вучиз куъмек гузвач?

И мукъвара вичин 100 йисан юбилей хъайи «Лезги газетдин» кылин редактор Мегъамед Ибрагъимова фейсбукдиз газетдиз 1000 манатдилай виниз пулунин такъатралди куъмекар гузвай ксарин сиягъ акъуднавай. Им дамах кутадай кар я. Газетдал рикI алай, адаз куъмек гуз кланзавай, чпихъ мумкинвилер авай ксар авачиз туш лагъай члал я. Бес чи пата «Самурдиз» куъмек гудай ихътин ксар вучиз авач? Чахъ такъатар гвай ксар авачни? Авазва. Ингъе абурухъ газетдиз куъмек гудай лезги рикI ва гъилин ахъавал авач. Заз а ксарихъ элкъвена лугъуз кланзава: «Пулуну ваъ, халкъ паталди авур крари инсандин кыл хкажда».

20 йисалай гзаф я чи хуьруъ гъар вацра 30 «Самур» газет къачуз. Абуру чна хуьруън тешкилатриз, газет келунал рикI алай ксариз пайзава. Маса хуьрерин чпихъ мумкинвилер авай ксарини икI авуртIа, чпин такъатралди газетар къачуна жемятдиз пишкеш яз вугайтIа жедачни? Ша чна гъилгъиле гана ихътин хийирлу крар кылиз акъудин. Халкъдин мез тир «Самур» даим рахадайвал.

Оруж ОРУЖОВ,
КцIар райондин Манкъулидхуьр

“САМУРДИН” 30 ЙИС ЖЕЗВА

«Самурди» саки хайи члалан патахъай вири къайгъуяр вичин хивез къачунва. Ада датлана лезги члал авай гъал ахтармишзава, ам вилик тухуз алахъзава. Гъавилъй газетдин вичин члал, вири лезгийр гъавурда гъатдай

михъи лезги члал аради атанва. «Самурди» эдебият члал къвачел акъалдарунин, ам девлетлу ва хъи авунин карда лайихлу роль къугъвазва.

... Газетдикай халкъдин мефт, халкъдин мез хъанва. Къуй ада

«Самур» вацI хъиз яргъалди яшамширай.

Агъмедулагъ ГУЪЛМЕГЪАМЕДОВ,
филологиядин илимрин доктор,
академик
2011-йисан 30-июль

ЖУВВАЛ ХУЪЗ ЧИРЗАВА

Играми «Самурдин» къвалахдарар! Газетдин 30 йисан юбилей жезва лагъайла чак руьгъ акатзава. Шумудни са йисар я куьне жуваз са менфятни авачиз, гъар жуьредин четинвилериз таб гана халкъ паталди икъван метлебу газет акъудиз. Гилан залан шартлара дидед члалал газет акъудун, халкъдиз вичин тарихар, меденият, къегъал рухъвар чирун, хайи члал хуьн патал датлана женг члугун къегъалвал я. «Самурдин» гъар са макъала лезгивал хуьзвачир бязи ксарив чпин усалвилерикай фагъумиз тадай, чпин гележегдиз риклин хчивилелди килигиз тадай са маяк я. «Самур» чи халкъ, иллаки къецепатан уьлквейра авай, жуван дидед члал, адетар хуьзвай лезгийр сад садав агудзавай члехи къуват я.

Хиве къуна кланда хъи, чаз – акъалтзавай несилдиз чи медениятдикай, ацукъун – къарагъуникай са акъван чирвилер авач. Тарихдикай тийижир затлар лагъайтла, генани пара ава. Газетди чаз датлана и рекъай чирвилер гузва, чи члал, тарихар рикливай кланарзава. Ада чаз дидед члал хуьн патал гъикл женг члугуна кланзаватла чирзава. Алатай йисара газет Азербайжандин, Дагъустандин, вири дуьньядин лезгийрин газетдиз элкъвена.

Члал хъсанарун ва вилик тухун патал «Самурди» члугъазвай женг тай авачирди я. Зи риклел хъсандиз алама. Чи тлвар-ван авай алим, филологиядин илимрин доктор, академик Агъмедулагъ Гуьлмегъамедова газетдин 20 йисан юбилейдин вилик «Самурдиз» акъудай «Хайи члал вилик тухузза» тлвар ганвай макъалада кхъенай: «Самурди» саки хайи члалан патахъай вири къайгъуяр вичин хивез къачунва. Газетдин вичин члал, вири лезгийр гъавурда гъатдай михъи лезги

члал аради атанва... Газетдикай халкъдин мефт, халкъдин мез хъанва. Къуй ада Самур вацI хъиз яргъалди яшамширай». Алимди гъикъван хъсандиз лагъанва. Адан эхиримжи гафар чи виридан мурад я.

Играми редакция! Жув ватандивай яргъара аватлани, за сайтинай газетдин гъар нумра вилив хуьзва. Са шумуд йис я за Сибирдин Красноярск шегъерда къвалахиз. Ина авай «Лезгийрин диаспора» члехи тешкилатрикай я. Адак 5 агъзур къван лезгийр эчекнава. Ада лезги члал, меденият, адетар хуьн патал гъаф важиблу крар къиле тухузза. Сибирдин лезгийри Канск, Ачинск, Шарыпово, Норильск шегъерани чпин медениятдин къвалалар арадал гъанва. Красноярск шегъерда дидед члалан мектеб, «Лезгинка» тлвар алай фольклордин ансамбль кардик ква. Са гафуналди, жуввал хуьн патал чна вири жуьредин алахънар ийизва. «Самурди» лагъайтла, чаз датлана гъа и кар чирзава. За жуван ва цлудралди Сибирдин лезгийрин тлварцлехъай квез газетдин 30 йисан юбилей тебрикзава, куь коллективдиз мадни члехи агалкъунар тлалабзава.

Агъмедхан МУРСАЛОВ,
Красноярск шегъер

ТƏƏSSÜBKƏŞ OLAQ

■ Hörmətli redaksiya! Mən “Samur” qəzetini nəsrə başladığı ilk gündən müntəzəm oxuyuram. Məzmununa və nəfis tərtibatına görə bu mətbu orqan respublikamızın əksər qəzetlərindən yüksəkdə durur. Onun üç dildə – ləzgi, Azərbaycan və rus dillərində çıxması “Samur”u qardaş dillərə qayğı ilə yanaşan, xalqlar dostluğunu təbliğ edən, Azərbaycan və Dağıstan arasında dostluq körpüsü yaradan qəzet kimi hamıya sevirir.

Qəzetdə hər üç dildə çox məzmunlu və yaddaqalan məqalələr dərc olunur. Hər dilin oxucusu üçün onu maraqlandıran, ona gərəkli mövzular seçilir. Gö-türək elə son saylarda ləzgi-cə çap olunmuş “Ana dili vətəndir”, “Xuluqlu Tavat”, “Xanbutay bəy”, “Baş tutmayan niyyətlər”, “Qırılmış ömür” oçerklərini, azərbaycanca işıq üzü görmüş “Qarabağda tarix yazan igidlər” səhifəsini, “Könül sevdası”, “Tariximizə daha bir nəzər”, “Arçilər”, “Qımıl”, “Türkiyədə Dağıstan ruhu” məqalələrini, rusca verilmiş “Repressiyanın acı tarixi”, “Milyonçunun dilənçi qızı”, “Ləzginka”, “İnsan qəlbinin loğmanı” oçerklərini. Onların əksəriyyəti bizim tanınmış qələm sahibləri Sədaqət Kərimovanın və Müzəffər Məlikməmmədovun qələmindən çıxıb.

Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, bu müəlliflərin bir sıra kitablarının əsasını da “Samur”un səhifələrində qoyulub. S.Kərimovanın ləzgi-cə çapdan çıxmış “Soyuq günəş”, “Mənim şair xalqım”, azərbaycanca yazılmış “Qürub”, “Ağ qəm” kitablarının, ləzgi və Azərbaycan dillərində qələmə alınmış “Qusar və qusarlılar” ensiklopedik toplusunun, M.Məlikməmmədovun ləzgi-cə yazdığı “Quba iğtişası”, azərbaycanca işıq üzü görmüş “Qanlı dərə” və “Hacı Davud” kimi kitablarının bir çox materiallarını ilk dəfə “Samur”da oxumuşam. Bunlar qəzetin həyatımızda necə əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərən misallardır.

Sözümü “Soyuq günəş” əsəri üzərinə gətirmək istəyirəm. Görəsən, qəzet olmasaydı bu pyes yazıldımı? Həmin əsər olmasaydı, ilk ləzgi bədii filmi meydana gəlirdimi? Görün onun müəllifi Sədaqət Kərimova necə möhtəşəm bir film ərsəyə gətirib. Milyonlarla insanın YouTube-da böyük maraqla izlədiyi bir film. Son dərəcə məzmunlu ssenarisi, musiqisi, aktyor oyunu ilə qəlbləri rıqqətə gətirən möhtəşəm bir ekran əsəri. Görəsən ona baxanda kövrəlməyən, ağlamayan insan varmı?

Oxuculara daha bir sual vermək istəyirəm: “Soyuq günəş” kimi bir filmi yaradan insanın rəhbərlik etdiyi “Samur” qəzetini sevməmək olarmı? Xalqın görün gözünü, həyatının aynası olan bu qəzetə abunə yazılmamaq, kömək göstərməmək, ən azı mənəvi cinayətdir. Bunu dərindən dərk edək, gələn ilin yanvarında 30 yaşı tamam olacaq “Samur”un ən yaxşı oxucusu və təəssübkeşi olaq.

Əhməd BABAYEV,
Sumqayıt şəhəri

• 2021-йисуз редакцияди келдайбурулай 362 чар къачуна.

• Дуьньядин 14 уьлкведай келдайбуру редакциядиз чарар ракъурна.

• Газетда Россиядин 4 вилайтдай, Дагъустандай, Туьркиядай, Украинадай, Англиядай, Америкадин Садхъанвай Штатрай, Израильдай ва Польшадай ракъурнавай чарар чап хъана.

DİLİ ÖYRƏNİRİK

■ Hörmətli “Samur”! Mən bu məktubumda qəzetin baş redaktoru, tanınmış qələm sahibi Sədaqət Kərimovanın ailəməz bəxş etdiyi bir səadətə söhbət açmaq istəyirəm. Biz evdə oğlumla ləzgi dilində danışanda 9 yaşlı nəvəmin xoşuna gəlmirdi. Gəlincimiz azərbaycanlı olduğu üçün uşaq ancaq həmin dildə danışır-
dı. Hamımız istəyirdik ki, o, həm də ləzgi dilini öyrənsin, lakin alınmırdı. Sədaqət Kərimovanın “Soyuq günəş” filmi YouTube-da peyda olanda evimizə başqa cür bir istilik gəldi.

Hamımız bu filmi maraqla izlədik. Nəvəm filmə o qədər vurulmuşdu ki, “Yargunat” məhnisinin sözlərini əzbərdən öyrənərək oxuyurdu. O, həm Azərbaycan, həm də ləzgi dillərində filmə təkrar-təkrar baxırdı. Nəticədə bütün obrazların adlarını əzbərdən bildi. Onda ləzgi dilini öyrənməyə həvəs oyandı. Beləliklə yavaş-yavaş ləzgi dil açmağa başladı. İndi nəvəmin evdə iki dildə danışması hamımızı sevindirir. Nə yaxşı ki, Sədaqət xanım bu filmi çəkib. Yəqin ki, “Soyuq günəş” yüzlərlə uşaqlarımıza dil

öyrənməyə kömək edir. Təkcə uşaqlar deyil, biz də həmin filmdən ədəbi dilimizi öyrənirik.

Kəndimizdə “Soyuq günəş” filminə baxmayan, ondan söhbət açmayan bir insan tapmazsınız. Hamı onun yaradıcısına çox sağol deyir. Mən və ailəməz kəndimizin əhalisi adından Sədaqət Kərimovaya minnətdarlıq edir, ona yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıyıq.

Mənsurə SALMANZADƏ,
Quba rayonunun Digah kəndi,
müəllim

ЧИ ТЛАЛАБУН

■ Виликай къвезмай йисуз «Самур» газетдин 30 йис тамам хуьн лугъуз тежедай къван члехи вакъна я. Авайвал лугъун, икъван четин девирда са патахъайни куьмек авачиз газет акъудун къегъалвал я. Заз чиз, алай вахтунда «Самур» лезгийриз жуван эдебият члал чирзавай къилин мектеб я. Ада хайи члал хуьн ва вилик тухун патал датлана женг члугъазва ва келдайбуру адаз «члалан женгчи» лугъун дуьшуьшдин кар туш.

Зун хайи члалал рикл алай кас я. Гъавилъй за дуьздаказ кел-кхъин «Самурдивай» чирзава. Газетди сифте яз чи агъзурралди къадим ва

члалан куьгъне къатарик акатзавай гафар арадал хканва. Гъам и, гъамни «Самурдин» чинриз акъатзавай цийи гафари заз жуван члал генани хъсандиз чирдай мумкинвал гузва.

Играми редакция! За члалакай гаф кудун дуьшуьшдин кар туш. Жуван хиялдай физвай са месэла риклел хкиз кланзава. Им тек зи ваь, газетдал рикл алай маса ксарин тлалабунни я. Куьне виликан вахтара къилди «Чал» тлвар алай чин, «Чи члал, чи тлал», «Члалан михъивал хуьн, члур тийин», «Диде гъарай, дидед члал гъарай», «Лезги члалакай ихтилатар» рубрикайрик

квас лугъуз тежедай къван марагълу макъалаяр чапзавай. За а макъалаяр вири жуван архивда хуьзва. Клев гъатайла абурукай менфят къачузза. Куьне «Чи гафар» рубрикадик квас гузвай макъалаяр хайи члал чирун патал дерин чешме я. Заз ва зи чирхчирриз винидихъ тлварар къур рубрикайрик квас куьне генани гъаф материалар чапна кланзава. Мумкин ятла газетда «Чал чирзавайбурун тлалабуналди» рубрикани кардик кутур.

Шихмурад ГЪАЖИЕВ,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

ХЪСАН ЖЕДАЙ

■ Играми редакция! Заз «Самурдин» 30 йисан юбилейдин вилик Къиргъизстандай тир чи ватанэгъли Агъмедхан Расулован гафар риклел хкиз кланзава. Ада са шумуд йис вилик редакциядиз ракъурай чарче вири келдайбурухъ элкъвена лагъанай: «Лезгийр, квез дидед члал хуьн кланзаватла, «Самурдив» агат. Квез лезгивал хуьн кланзаватла, «Самур» кхихъ». Авайвал лагъайтла, и гафар вири лезгийр патал девиздиз элкъвена кланзавайди я. Хайи газет хуьн жедайвал, халкъ трибуна авачиз тамукъдайвал чна гъа икI авуна кланзава.

Юбилейдин вилик зи фикирдиз ихътин са суал къвезза: «Чаз «Самур» газет вучиз пара кланзава?» Жаваб гъасятда гуз жеда: «Вучиз лагъайтла «Самурди» 30 йисан къене чи члал хвена, вилик тухвана; чаз тийижир тарихар винел акъудна; чи эдебиятдик пай кутуна; чи этнографиядихъ гелкъвена. Халкъ патал гъаф кар алай месэлаяр къарагъарна ва икI мад».

За газетди авур къван крарикай гаф кудун дуьшуьшдин кар туш. Жуван риклйай физвай са месэладикай лугъуз кланзава. Заз чиз, эхиримжи йисара «Самур» газетди къарагъарай гъафни-гъаф кар алай месэлайрикай сад сифте яз 2004

йисуз Дуьньядин Вири Лезгийрин Югъ арадал гъун я. Гуьгъуьнлай куьне кхъейвал, и месэладихъ галаз алакьалу яз редакцияди цлудралди чарар къачунай. А члавуз «Самурди» и йикъан тлвар алай чин кардик кутунай ва лагъай месэладиз талукъ шумудни са макъалаяр чапнай. Гъайиф хъи, икъван зегъметар члугуниз килиг тавуна «Дуьньядин Вири Лезгийрин Югъ» гегъеншидиз къейд ийидай мурад къилиз акъатзавач. Чи вилик-къилик квай ксар икъван метлебу кардин вучиз агатзавач? Галайвал авуртла, гъа югъни чавай Яран сувар хъиз рикI алаз къейд ийиз жедай.

Играми «Самурдин» къвалахдарар! Жечни и месэла мад гъилера хцидаказ къарагъар хуьвуртла? Куьне кхъенвайвал, газетдин къилин редактор, вичихъ халкъдин патай члехи гъуьрмет авай чи къелемэгъли ва режиссер Седакъет Керимовадин «Къайи рагъ» фильмдиз дуьньядин 50 уьлкведа яшамши жезвай лезгийри килигнава. Им фагъумиз тадай рекъем я. Икъван уьлквейрай лезгийр са аради гъана чи члалаз, медениятдиз талукъ мярекатар къиле тухванайтла гъикъван хъсан жедай.

Мурад ГЪАСАНОВ,
Баку

КЪУРАГЪ ПАЧАГЪЛУГЪ

■ Чи халкъдин юкьван виш йисариз талукъ тарихар къедалди хъсандиз чириз хъанвач. Къафкъаздин Албания гьукумат чклайдалай къулукъ адан виридалайни гужлу тайифайрикай тир лезги (лезгийри) VI виш йисан эвелра чи вири тайифагар галкIурна Лезган гьукумат арадиз гъана. Араб тарихчийрин ктабра чи тIвар «лазг», «лазъ», «лакз» хъиз гъатна ва гъавилай абуру чи уьлкведиз «ал-Лакз», «Лазг», «Лазган» хътин тIварар гана. Хулагуьрин 1258-йисаз талукъ тарихдин материалра лезги гьукуматдин тIвар Лекзистан, XIII виш йисан эвелра фарсарин тарихчи Рашид ад-Динан «Тарихрин кIватIал» ктабда Лезгистан хъиз гъатна.

XIII виш йисан эхирралди кардик хъайи Лакз гьукуматдикай Дагъустандин тIварван авай алмирини са къадар малуматар гана. ГъакI ятлани абуру винел акъуднавай тарихрал рази хъана акъвазна кIанзава. Мадни гъаф делилар жагъурун патал алахъна кIанзава.

Гъайи къведай кар ам я хъи, тарихчийр гъелени Лезгистандай къулукъ чи чилерал гихътин пачагълугъар (гьукуматар) хъанатIа чириз алахъзавач. Илимдин рекъелди са касдини и месэла чирзавач ва адахъ гелкъезвач. Ятлани бязи тарихчийри винел акъуднавай Кеферпаган Къафкъаздин Азербайжандиз талукъ эпиграфиядин материалри ва бязи маса делилри чаз тIвар къунвай месэладикай веревирдер ийидай мумкинвал гузва.

Эпиграфикадин материалрал къведалди XIII-XV виш йисара чи чилерал гихътин вакъаяр кьиле фенатIа рикел хкин. Са гафни авачиз, а девиррин виридалайни чIехи вакъаяр монголрихъни хулагуьрихъ галаз алакьалу я. 1258-йисуз Чингиз хандин хтул Хулагуи Ирандин кефер пата цийи монгол гьукумат арадал гъайидалай къулукъ адан вири Къафкъаз вичин гъилик кутаз кIан хъана. Ингъе а чIавуз Къафкъаздин гъаф чилер маса монгол гьукуматди – Къизил Ордади чапхуннавай. Гъавилай 1262-йисалай къил кутуна и къве гьукуматдин арада ягъунар гатIунна. XIII асирдин 70-йисара хулагуяр акъван гужлу хъана хъи, абуру Дербент ва Лезгистандин са къадар чилер къуна. ГъакI ятлани хулагуьривай ина яргъалди таб гуз хъанач. Къизил Ордадин ханари Дербент цийи къилелай чпин гъилик кутуна.

Гъа икI, монголри Дагъустан къуна 140 йисуз ам идара авур вахтунда маса халкъариз хъиз, лезгийризни гъелаяр къунай. Ирандин тарихчи Гувейниди кхъизвайвал, «са вахтунда виш агъзурралди лезгийр яшамии жезвай чилерал виш касни аламачир». 1386-йисуз монголри чпихъ галаз женг чIугъазва лугъуз 30 лезги хур цIай яна канай.

Къизил Ордадин ханар хъиз хулагуьрин гъакимарни чпиз муьтIуьгъ тежезвай лезгийрилай къисас вахчуз алахънай. Тарихдин чешмейра кхъизвайвал, «хулагуьрин гъаким Къази ханди шумудни са сеферда Лезгистан къилай-къилди гъилик кутаз кIанз агъалийриз жаза гудай къушунар ракъурнай» (Килиг: Магомедов Р.М. История Дагестана. Махачкала, 1991, с. 53). Ингъе монголар гъикъван алахънагIани абурувай чи чилерал арадиз атанвай Ахцегъ, Къурагъ, Рутул ва ЦIахур хътин пачагълугъар къаз хъанач. Тарихчийри кхъизвайвал, «Къафкъаз монголдин гьукумдик квай лап четин вахтарани и вилайтра эцигунар акъвазарначир, лежбервилдин, багълар кутунин крар давамарнай. Шиназ хур металлдин кIвалахар ийидай, яракъар, ракъун уьнуьгърикай храй пекер гъазурдай чIехи меркездиз элкъенай» (Килиг: Мад гъа чешме, ч. 58).

Тарихдин чешмейра къалурнавайвал, Къурагъ пачагълугъ (гьукумат) 1356-йисуз арадал атанай. Адан меркез къадим Къурагъ шегъер тир. Эвел и пачагълугъдин тIварцIикай ва адан чкадикай лугъун. Къурагъ дагълари элкъурна юкьва тунва. Адан рагъкъечIдай пата Китин дагъ, рагъакIидай пата ЦIару дагъ, къибле пата Шалбуз дагъ, кефер пата Кикен дагъ ва Элкъвей къилер хътин дагъ-

ТАРИХ АВАЙВАЛ

лар ава. Чешмейра Къурагъ арадал атуникай жуьреба-жуьре къисаяр дуьшуьш жезва. Са къисада лугъузва: «Вилик вахтара и хуьруьн къибле-рагъакIидай пата Гияр шегъер авай. Юкьван виш йисара чапхунчийри шегъер чукIурна адан вири агъалияр вагъшивилелди тергнай... Гияр чклайдалай къулукъ адан патарив гвай ирид гъвечIи хуьруь – Хевезар, Цийихуьр, Сернегар, Юрзал, ЧагаркIам, Кекъвенхуьр, Чурухуьр хътин хуьрери Къурагъ арадал гъанай. Иниз маса чкайрайни инсанар куьч хъана атанай. Гъавилай халкъдин этимологияди баян гузвайвал, «Къурагъ» тIвар «къураба» гафуникай арадиз атанвайди я лугъуз жеда» (Килиг: Агаширинова С.С. Материальная культура лезгин (XIX - начало XX вв.) М., 1978).

Ихътин хуьрер хъайиди археологиядин амуькьайрини субутзава. 1947-1948-йисара Къурагъ районда машгъур археолог М.Исакова винел акъудай делилар рикел хкун бес я. Адан делилрай аквазвайвал, сад лагъай хуьр Къурагъивай 4 километр, амай хуьрер 3 километр къван яргъа кутунвай хуьрер тир. Абуру Къурагъ шегъер XIV виш йисан эвелра арадиз гъанай. 1356-йисуз пачагълугъ тукIур хъайила адахъ вичин чIехи къушун ва сергъатар авай.

Эпиграфикадин материалрай Къурагъ пачагълугъдин сергъатар гихътинбуьр ятIа хъсандиз чир жезва. Инай жагъанвай, булахдин план кIане авай чIехи къванцел 1356-йисан 25-декабрдиз ихътин гафар кхъена: «Къурагърин дагълар ибур я: Хипитрин регъвелей Цукул лугъудай дуьзен чкадал къван ва Гъакид къванзел агакъна ва гъакIни Кул-кулдин чкадал къван ва Архитрин дагъдин кукIвал къван ва Хверезрин муькъвел къван ва Друштулдин ратIрал къван ва гъакI Хуьпукърин дагъдин кукIвал къван. Ибур я къибле патахъай нисини тежедай: Къулан вирелай Т-р-к-а къилел къван КIмихуьрелай виниз ва Тителрин кланикай физвай гъвечIи вацIал къван ва Цилинги лугъудай килисадин муькъв гвай Ругун хуьруьн ламарин кундал къван» (Килиг: Лавров Л.И. Из эпиграфических находок Дагестанской экспедиции. Смз, т. XVII, 1957, с. 375); Рамазанов Х.Х., Шихсаидов А.Р. Очерки по истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964, с. 50).

Гуьгъуьнлай Къурагърин гъакимри Къепир, Куьчхуьр, Бахцугъ, Ахниг, Квардал, Клири хътин къадим хуьрери пачагълугъдик галкIурнай. Гъеле арабри басрух гайи вахтунда Къурагъ чIехи вилайт тир (Килиг: Мугъаммад Наби Акташи. Дербенд-наме. Магъачкъала, 1992, ч. 151). Бес Къурагъ вилайтдик гихътин чкаяр акатзавай? Профессор Р.И. Гъайдарова и суалдиз ихътин жаваб гана: «Чи фикирдалди, Кубба ва Ахты вилайтар квачиз амайбуьр вири, яни Куьрепад лугъудай чка вири санлай, сифтени-сифте адан дагълух пай ва къуншидал алай яхулринни агъулрин хуьрери кваз Къурагъ вилайтдик акатзавай» (Килиг: Гъайдаров Р.И. Лезги чIалан этимологиядиз гъахъун. Магъачкъала, 2005, ч. 108).

Тарихдин чешмейрай аквазвайвал, Къурагъ 15 агъзур касдикай ибарат къушун авай.

Уьлкве душмандикай хуьн патал маса крарни кьиле тухванвай. Къепирдал чIехи кIеле эцигнавай. КIирийрин хуьре чи чилерал виридалайни хъсан яракъар ва ракъун уьнуьгърикай храй пекер гъазурзавай.

Къурагъ пачагълугъ гихътинди тир? XVII виш йисуз Къурагъ хъайи машгъур тарихчи Эвлия Челебиди кхъенай: «А чIавуз Къурагъ 1000 иер кIвалер, мискIин, багълар авай, амма базар авачир. Инсанар гъар жуьмядин юкьуз санал кIватI жезвай ва сада садавай гихътин хабарар, цийивилер аватIа чирзавай. Ина пул кардик квачир ва гъавилай инсанри сада садахъ галаз малар дегишардай». Гъа и гафар ганвай чешмеда мад икI кхъена: «Къурагъ 7 чIехи магъле авай ва абуру гъарада къилди чпин мискIинрикай менфят къачузвай. Меркезда вири агъалийри капзавай чIехи Жуьмя мискIин эцигнавай. Ина 12 регъв кардик квай. 1356-йисуз аслу тушир Къурагъ пачагълугъ арадал атана. XVI виш йисан эвелра – 1511-йисуз Къурагъ пачагълугъ Ирандинни Ширваншагъдин къушунри барбатIна». (Килиг: Курагскому району 70 лет. Махачкала, 1999, с. 68). Бязи тарихчийри пачагълугъ 1512-йисуз барбатI хъайиди къалурнава.

Маса чешмейра пачагълугъда хуьруьн майишатдин гъи хилер вилик фенвайIа кхъена. Къурагъвийри чпин чилерал къуьл, сил (чIулав фу чрадай къуьл), махар (яру къуьл), нехв (винел хуьруьш алай къуьл), мух, куш (тандин чкалдикай лацу гълар ийидай, кукIва жедай фин недай набатат), канаб, дуьгъуь падай. Абурухъ гъар жуьредин майвайрин чIехи багълар авай. Ина малдарвални гъаф вилик фенвай (Килиг: Магомедов Р.М. История Дагестана, Махачкала, 1991, с. 57).

155 йисуз садалайни аслу тушиз къилди яшамии хъайи къадим Къурагъ гьукумат гъикI барбатIнай? Тарихдин чешмейра къалурнавайвал, чапхунчийри 16 гилера, саки гъар цIуд йисалай Къурагъ гъенай. Виридалайни гъаф Ширваншагъдиз Къурагъ къаз кIанзавай. Ада вадра Къурагъ гъенай, амма гъалибвал къачуз хъаначир. Къисас вахчун патал Самур вацIалай агъуз авай чилер къуна Ахцегъа кIеле эцигиз тунай.

1502-йисуз Ширвандин тахтунал II Ибрагъим (и гъакимдиз Шейх Шагъни лугъудай) атайла ада Мискискара, Докъузпара, Куьре, Маза хътин маса лезги вилайтар къуна ва Къурагъ гъени кьетI авуна. Сад лагъай гилера адавай Къурагъ къаз хъанач. Гъавилай къулукъ чIугуна Ирандивай куьмек къачуна. Гъа икI, 1511-йисуз Ширвандинни Ирандин къушунри санал Къурагъ пачагълугъдиз басрух гана. Къурагъвийр са шумуд вацра чпелай вадра пара тир куватрин хура акъвазна. Чапхунчийри пачагълугъдик акатзавай 23 хуьр къилай-къилди чукIурна. Ихътин вагъшивилер акур Къурагъин пачагъди агъалияр терг хуьникай хуьн патал абуру дагъларихъ ракъурна ва вич пуд агъзур яракълудин кьиле аваз чапхунчийрин 15 агъзур аскердин хура акъвазна. Ягъунрин вахтунда лезгийри душмандин 7 агъзур къван аскерар кукIварна ва чебни вири терг хъана.

Шиназ ва Гелхен хуьрерай жагъанвай а девирдин къванерин винел «Шейх Шагъди Къурагъ ва Куьре хуьрер 917-йисуз барбатIна» лагъана кхъена. Гъижрадин и йис чи тарихдалди 1511-йис жезва. И делилри 1524-йисалди Ширвандин тахтунал хъайи II Ибрагъиман девирдиз талукъ чешмейра къалурнавай тарихрини къазва (Килиг: Шихсаидов А.Р. Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана. Махачкала 2008, с. 163).

Са гафни авачиз, гъиле бес тир къадар делилар гъатнавач лугъуз чавай Къурагъ пачагълугъдин тарихар тамавилелди ачухариз жезвач. Чи тарихчийри цийи делилри гелкъена юкьван виш йисарин лезги гьукуматдикай гъакъикъат авайвал винел акъудна кIанзава.

Муьзеффер МЕЛIКМАМЕДОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

СУЛТАН ХЪАЙИ ЛЕЗГИ

XVIII виш йисан вакъийри чи халкъдин тарихда къетIен чка къазва. А чIавуз шумудни са къецепатан уьлквейра лезгийр вирини сеили хъанай. Абурукай сад Дагъустандин Къурагъ вилайтдин Къепир хуьре дидедиз хъайи, Египетда чIехи дережайрив агакъай, тарихдин чешмейра вичин тIвар Али бег ал-Кабир хъиз гъатнавай чи ватангъли я.

Али бег Египетдиз гъикI фенай? Бязи тарихчийри кхъизвайвал, Туьркиядин султан I Магъмуда Дагъустандин гъакимар вичин терефдарриз элкъуьрун патал 1747-йисан июлдиз Юсуф паша гъаф пулар гъаз Къафкъаздиз ракъурнай. Дагъустандиз фидай рекъе адан хазинадин са пай гуржийрин пачагъ Ираклиди къакъуднай. И тарашчивилиз килиг тавуна, Юсуф пашади

амай пулар шамхалдив, уцмийдив, Табасарандин ва ЦIахурин гъакимрив агакъарнай (Килиг: Бакиханов А.К. Гюлистан - Ирам. Баку, 1926, с. 72).

Юсуф паша гъикъван алахънагIани, лезгийр султандин патаз элячIнач ва абурун гъакимри пишкешарни къабулнач. Гъавилай султан I Магъмуда Туьркияда чирвилер къачузвай лезги жегъилар вичин империядин гъилик квай Египетдиз ракъурна. Абурукай гъафбур мажбур яз мамлюкрин кIеретIрик экечIна. Мамлюкар къафкъазвийрикай ибарат гъаф женгчи аскерар тир.

Мамлюк хъиз сеили хъайи къепирви Али бег эвел са, гуьгъуьнлай са шумуд кIеретIдин командир хъана. Мамлюкрин командиррин патай чIехи гуьрмет къазанмишай Али бег султанди Египетда къиле тухузвай сиясатдикай гъаф нарази тир. Са вакъиади адан наразивал генани артухарна. Осман империяди лезгийрилай къисас вахчун патал гуржи беглериз пулар гуз, абуру гъилиз къачуз гатIунна. ИкI тирди архиврин материалрайни чир жезва. И кардикай хабар къур урус резидентди вичин пачагъдал ихътин малумат ракъурнай: «Портади Гуржистандай элячIна Туьркиядин сергъатрал къеззавай, адаз зиян гузвай гъаф хаталу лезги къушунрин вилик пад къун паталди гуржийриз куьмекар гузва ва абурукай чпин терефдар ийиз алахъзава» (Килиг: ЦIГВИА, ф. ВУА, ед. хр. 45, л. 52-53).

И кардикай генани гъаф хъел акатай мамлюкрин командирри Египетдин гъаким тир туьркверин паша инай чукурна, гьукумат гъилик авуна. Абуру 1757-йисуз Али бег Египетдин султанвиле хъана. 13 йисуз уьлкве идара авур лезги султанди 1770-йисуз Египет аслу тушир гьукумат тирди малумарна. А чIавуз урусринни туьркверин арада даяе кьиле физвай. Гъавилай гъаф мусурман мамлюкри туьркверин пад къазвай ва абуруз Египет Осман империядин гъилик кухтаз кIанзавай. Гъа ихътин ниьтдалди мамлюкрин командирри Али бег Къепирви тахтунилай алудна ва Египет Туьркиядив вахкана. Али бег Палестинадиз куьч хъана (Килиг: Ибрагъимов Н.М. Курагскому району главных 80 лет. Махачкала, 2009, с. 15-16).

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

HAPUTLAR

Quba rayonunun Haput kəndi

Qafqaz Albaniyasına daxil olan bəzi tayfalar qədim dövrlərdən Qafqaz sıra dağlarının yamacları boyu ərazilərdə məskunlaşmışlar. Onların arasında ləzgi dil qrupuna daxil olan etnoslar - ləzgilər, tabasaranlar, saxurlar, rutullar, ceklər, haputlar, qızlar, buduqlar, xınalıqlar, udinlər, ağullar da olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, dillər muzeyi sayılan Qafqaz, o cümlə

olunduğunu, əhalinin ləzgi dilində danışdığını bildirmişdir. XIX əsrin ikinci yarısında həmin etnoqrafik materialları N.K.Zeydlit toplayıb nəşr etdirmişdir. Bu məlumatlarda qeyd olunduğu kimi, 1886-cı ildə Azərbaycan ərazisindəki Şahdağ xalqlarının sayı 16.821 nəfər olmuşdur ki, bu da ölkə əhalisinin 1,2 %-ni təşkil edirdi. Onların 15.300 nəfəri Bakı quberniyasında,

lu Hacı Qətəsi, Haputlu İmamlı, Haputlu Kürd kəndlərinin olduğu qeyd edilir. Brokqauzun və Efronun Ensiklopedik lüğətində qeyd olunur ki, 1886-cı ildə haputlular Yelizavetpol quberniyası əhalisinin 0,21 faizini təşkil edirdilər.

1880-cü ilin məlumatlarına görə Müşkür düzənliyindəki haput kəndlərində 1433 nəfər, Qoyçay və Şamaxı qəzalarında 710 nəfər haputlu yaşayırdı.

XIX əsrin sonlarına aid mənbələrdə 14 haput kəndinin olduğu göstərilir. Bunlar aşağıdakılardır: Haput, Dağ Haput, Dirşalı Haput, İbrahim Haput, Qaradağ Haput, Haput Məlikli, Haput İmamlı, Haput Kürd, Haput Mollaisaq, Haput Hacıhətəmli, Şıx Haput, Böyük Haput, Kiçik Haput, Aşağı Haput.

XX əsrin ortalarında Azərbaycanın Ucar, Zərdab, Tovuz, Qazax rayonlarında da haputlara rast gəlinib.

Bu etnosun nümayəndələri əsasən Quba rayonunun Haput, İbrahimhaput, Haputlu, Xaçmaz rayonunun Şıx Haput, Qəbələ rayonunun Məlikli, Sileyli, İsmayılı rayonunun Talistan, Hacıhətəmli, Mollaisaq, Hapitli, Ağdaş rayonunun Hapitli kəndlərində, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində məskunlaşmışlar. Yığcam halda Quba rayonunun Haput, İbrahimhaput, Haputlu, İsmayılı rayonunun Hacıhətəmli, Hapitli və Mollaisaq kəndlərində yaşayırlar.

Hacıhətəmli və Mollaisaq kəndlərinin tarixi Quba rayonundan köçüb İsmayılıya gəlmiş, burada yurd salıb maldarlıqla məşğul olmuş Hacı Hətəm və Molla İsaq qardaşlarının adları ilə bağlıdır.

Füzuli rayonunun dağlıq ərazisindəki Saracıq kəndində də haputlar yaşayırlar. Bu kənd əvvəllər indiki yerindən 4 kilometr aralıda, Şuşaya gedən karvan yolunun kənarında yerləşirdi. Təxminən 1860-1880 illərdə buraya köçən haputlu, hacısüleymanlı, cacaqlı və şükürbəyli nəsilərinə mənsub ailələr yeni yaşayış məntəqəsi salmışlar.

Haputların baş kəndi olan, Quba rayonunun Əlik kənd inzibati ərazisində, Baş Qafqaz silsiləsinin yamacında yerləşən Haput kəndinin qədimliyi haqqında mülahizələr çoxdur. Onlardan ən maraqlısı yunan alimi Ptolemeyin II əsrə aid Albaniya şəhərləri sırasında qeyd etdiyi Xabota ilə bağlıdır. Alimlər

Xabotanın indiki Haputun sələfi olduğunu ehtimal edirlər.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan etnoqrafiyasında istər Şahdağ xalqlarının, istərsə də haputların tarixi indiyədək monoqrafik şəkildə öyrənilməmişdir. Bu sahədə yeganə tədqiqat işi 1981-ci ildə İ.Şahbazovun "XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində Şahdağ xalqlarının maddi mədəniyyəti" mövzusunda müdafiə etdiyi namizədlik dissertasiyasıdır.

Baron Forerin 1860-1901-ci illərdə Yelizavetpol qəzasının iqtisadiyyatı mövzusunda qələmə aldığı və 1901-ci ildə Tiflisdə çap etdiriyi kitabda yazdığına görə haputların arasında yayılmış bir əfsanədə deyilir ki, onların əcdadları sayılan herlər Azərbaycanın şimal-qərbində yerləşən Hərnə şəhərindən ərəb istilaları dövründə buraya gəlmişlər. İori-Alazan çayları boyunda yerləşən həmin şəhər VII əsrdə ərəblər tərəfindən dağıdılıb.

Qubanın Haput kəndinə yol Qəçrəş meşəsi tərəfdəndir. Sonra yol dərin dərələrdən, sərt döngələrdən keçir. Kənd dəniz səviyyəsindən

darlıq təsərrüfatları ilə məşğuldur.

Əhalinin böyük əksəriyyəti qədimdə olduğu kimi köçəri həyat keçirir. Onlar ilin bir yarısını qışlaqda, digər yarısını isə yaylaqda olurlar. Hər il oktyabrın 1-dən 15-dək qoyun sürülərini qışlağa endirir, may ayının 1-15-i arası isə yaylağa çıxarırlar.

Şahdağ xalqlarının məskunlaşdığı dağ kəndlərində kətan lifini ayırən əmək aləti olan vəlvələ geniş yayılmışdır. Bu pərsəngli ayircəkdə təkcə kətan kəndir deyil, həm də yun ip ayırmışlar. Kənddə ibtidai məktəb fəaliyyət göstərir.

Tanınmış dilçi alimlərdən N.Marr, N.Yakovlev, L.Jirkov və başqaları Şahdağ dil qrupunun bir neçə dildən ibarət olduğunu göstərmişlər. Kiçik Sovet Ensiklopediyasında Şahdağ xalqlarının ləzgilər, onların dilinin ləzgi dili olduğu göstərilir. İ.Qerber də XVIII əsrdə Şahdağ xalqlarının dilinin ləzgi dili olduğunu qeyd etmişdir. O, həmçinin onların bir qayda olaraq tatar (azərbaycan) dilini bildiklərini vurğulamışdır.

İsmayılı rayonunun Hacıhətəmli kəndi

dən Azərbaycan və Dağıstan XIX əsrdən başlayaraq etnoqrafların və linqvistlərin diqqət mərkəzindədir. Bu baxımdan Quba rayonuna xüsusi maraq var. O, təkcə əsrarəngiz təbiəti ilə deyil, həm də özünün etnoqrafik zənginliyi ilə çoxlu sayda turistləri cəlb edir. Burada azərbaycanlılarla yanaşı yaşayan ləzgilər, qızlar, xınalıqlar, buduqlar, haputlar, ceklər özünəməxsus dilləri, adət-ənənələri, mədəniyyətləri ilə tanınırlar.

XX əsrin əvvəllərindən tarixi-etnoqrafik ədəbiyyatda üç xalq – xınalıqlılar, buduqlular və qızlar "Şahdağ xalqları" adlandırılıb. Haputlar, ceklər və əliklər qız qrupuna aid edilir. Onların dilləri qız dilinin dialektləri kimi göstərilir.

Bu xalqlar haqqında ilk yazılı məlumatlar I Pyotrun 1722-1723-cü illərdəki İran yürüşünün iştirakçısı olmuş alman əsilli rus zabiti İ.Gerberə məxsusdur. O, "Xəzər dənizinin qərb sahilində boyundakı xalqların və ölkələrin təsviri" adlı əsərində həmin xalqlardan söhbət açmış, onların Buduq, Xınalıq, Qız, Cek, Əlik, Haput kəndlərində məskunlaşdığını, bu kəndlərin xeyli böyük olduğunu, hər bir kəndin öz kəndxudası tərəfindən idarə

1.521 nəfəri isə Yelizavetpol quberniyasında yaşayırdı.

Tarixçi Q.Qeybullayev haputların və qızların qədim alban tayfalarından olan qatların və herlərin xələfləri olduğunu göstərmişdir. Haputlar özlərini indinin özündə də "her", "herar" adlandırırlar. Qonşu kəndlərin camaatı da onlara her deyir. Əvvəllər çoxallahlığa sitayiş edən haputlar sonradan islam dininin süni təriqətini qəbul etmişlər.

Azərbaycandakı bütün haput kəndləri Quba qəzasındakı Haput kəndindən əmələ gəlib. XIX əsrdə dövrün ictimai-iqtisadi hadisələri nəticəsində bu kəndin əhalisi həm Quba qəzasının, həm də Göyçay və Şamaxı qəzalarının müxtəlif ərazilərinə köçərək məskunlaşmışdır. Həmin əsrin ortalarından başlayaraq haputların bir hissəsi indiki İsmayılı, Qəbələ və Ağdaş rayonlarının ərazilərinə köçərək orada Haput-Məlikli, Haputlu-Hideyli, Haputlu-Netes-Qacar, Haputlu Mollaisaq, Haputlu-Hacıhətəmli kəndlərini salmışlar. Bəzi mənbələrdə XIX əsrin ortalarında Göyçay qəzasında 736 haputlu ailəsinin məskunlaşdığını, Haputlu Məlikli, Haputlu Mollaisaq, Haputlu Gidəyli, Haputlu Nətəs Qacar, Haput-

İsmayılı rayonunun Mollaisaq kəndi

2000 metr yüksəklikdə yerləşir. Tayduz, Çiye, Qarabulaq, Təntə, Gurbulağ yaylaqları buranın bənzərsiz sərvətidir. Yaz və yay aylarında həmin yaylaqlar əsrarəngiz gözəllikləri ilə insanı valeh edir. Min bir çiçək bitirən bu yerlərdən doymaq olmur. Kənd camaatının Aslan, Qaplan, Şıxməmməd baba, Qıblə dağı adlandırdığı dağ zirvələri haputların qürur yeridir. Qış aylarında kəndə gedib-gəlmək çox çətin olur.

2009-cu ilin siyahıyaalınmasına əsasən kənddə 505 nəfər əhali yaşayırdı. Burada 100 ev var idi. Yerli əhalinin dediyinə görə vaxtilə burada 500-dən yuxarı təsərrüfat olub. Hazırda, qış aylarında cəmi 15-20 evdə yaşayış olur.

XIX əsrin ortalarında əhalinin sayının artması, böyük patriarxal ailələrin dağılması dağlıqlara, o cümlədən haputlara da öz təsirini göstərdi. Bu, onların düzən yerlərə miqrasiyasına gətirib çıxardı. 1860-1880-ci illərdə təkcə haputlar tərəfindən Quba qəzasının şərq hissəsində, Bakı quberniyasının Göyçay və Şamaxı qəzalarında, eləcə də Yelizavetpol quberniyasının Nuxa qəzasında xeyli sayda yaşayış məntəqəsi yaradıldı.

Ötən əsrin 50-ci illərinə kimi Haput kəndinin əhalisinin əsas məşğuliyyəti əkinçilik olmuşdur. Sonradan burada heyvandarlıq kolxozu yaradılmışdır. Kolxozlar ləğv edildikdən sonra camaat fərdi heyvan-

Haputluların ana dili haput dili olub Qafqaz dilləri ailəsinin Nax-Dağıstan qoluna aiddir. Yazısız dillərdən sayılan haput dili yalnız məişət səviyyəsində işlənir. Haput dilinin linqvistik xüsusiyyətlərindən danışarkən bir sıra dilçilər onu qız dilinin dialekti hesab edir, digərləri isə ayrıca dil olduğunu göstərirlər.

Filologiya elmləri doktoru Şəmşəddin Sədiyev 2000-ci ildə Moskvada çap olunmuş "Dağıstan dilləri" kitabındakı "Qızlar" adlı oçerkində Qız, Haput, Cek və Əlik kəndlərinin əhalisinin qız dilində danışdığını göstərmiş, bu dilin qız, haput, cek və əlik şivələrindən ibarət olduğunu bildirmişdir. Cek və əlik şivələrində 9 dodaqlanan samit olduğu halda, haput dilində bu, yoxdur. Qız və cek şivələrində olan bəzi afrikatlara da haput şivəsində təsadüf olunmur. Qız dilinə xas olan sait və samitlər haput şivəsinə də aiddir.

Haputlar üç dildə – haput, ləzgi və azərbaycan dillərində danışirlər. Sevindirici haldır ki, kəndin sakini Əhməd Musayev 87 səhifədən ibarət "Azərbaycanca-haputca lüğət" kitabını tərtib edərək çapa hazırlayıb. İnanıq ki, həmin kitab haput dilinin qorunub saxlanmasına öz töhfəsini verəcək.

Hazırda Azərbaycanda bu xalqın nümayəndələrinin sayı 15 minə yaxındır.

Sədaqət KƏRİMOVA

НЕОБЫЧНЫЙ МИР АЛИЯРА

которыми восторгаются настоящие ценители искусства во всем мире.

Работы А.Алимирзоева находятся в коллекциях Бакинского музея современного искусства; Министерства культуры Азербайджана; Государственной Третьяковской галереи, Москва, Россия; Музее искусств Фюнэн, Одессе, Дания; Гильдии художников России; Музея Альбертина, Вена, Австрия. Выставки произведений Алияра Алимирзоева организовывались в музеях и художественных галереях стран Европы,

Азии и Америки. Его работы хранятся в разных музеях и частных коллекциях в России, США, Китае, Турции, Сербии, Польше, Австрии, Корее, Индонезии и других странах.

Работа Алияра Алимирзоева «Фениксы» была удостоена Гран-при на Международной выставке в Париже в 2004 году, где участвовали художники из 200 стран.

Алияр один из тех художников нашей республики, чьи работы раскупаются мгновенно. Покупатели толпятся в его мастерской чтобы купить новое произведение, не дожидаясь пока высохнут краски. Большого счастья для мастера быть не может.

Профессионалы высоко ценят работы Алияра Алимирзоева, который выделяется своим необычным миром, является мастером своего дела в полном смысле

этого слова и признают, что такие люди нечасто приходят в наш мир.

Алияр Алимирзоев родился в 1961 году в селении Килах Кусарского района Азербайджанской Республики. Он окончил бакинскую школу №229, а затем Азербайджанское художественное училище им. Азима Азимзаде. Благодаря своему блестящему таланту уже в 27 лет Алияр Алимирзоев стал членом союза художников СССР.

Рассматривая картины Алияра Алимирзоева невозможно не поражаться безграничности

человеческой фантазии, позволяющей создавать отдельные, поистине фантастические миры в каждом произведении.

В 2006 году по указу Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева Алияру Алимирзоеву было присвоено почетное звание «Заслуженный художник Азербайджана». А недавно он был удостоен высшего звания «Народный художник Азербайджана».

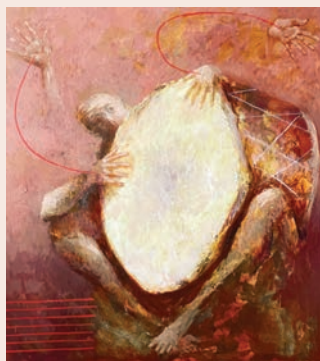
Поздравляем нашего земляка и желаем ему сил, вдохновения и неиссякаемой творческой энергии.

Севда АЗИЗРИН

Недавно исполнилось 60 лет лезгинскому живописцу, одному из видных представителей современной школы художников Азербайджана Алияру Алимирзоеву. Этот необычайно одаренный, глубокий, и в то же время удивительно простой человек создает поистине уникальные произведения с философским осмыслением бытия,

Азии и Америки. Его работы хранятся в разных музеях и частных коллекциях в России, США, Китае, Турции, Сербии, Польше, Австрии, Корее, Индонезии и других странах.

Работа Алияра Алимирзоева «Фениксы»

QÜRUR DUYDUM

Şəfa YOLÇUYEV,
Fransanın Orlean universiteti
beynəlxalq iqtisadiyyat
fakültəsinin magistri

Bu yaxınlarda «Samur» qəzetinin 30 yaşının tamam olacağını eşidəndə qürur duyurdum. Çünki «Samur» mənim gözümdə sadəcə bir mətbuat orqanı yox, bizim dilimizin, mədəniyyətimizin, tariximizin qorunduğu və inkişaf etdirildiyi bir qələdir. Hətta bu qəzet mənim üçün öz xalqımı, milli kimliyimi daha yaxından öyrənmək üçün öncə bir açar, sonra da yol göstəricim oldu deyə bilərəm.

İlk dəfə bu qəzetlə tanış olduğum zaman hələ orta məktəbdə oxuyurdum. O zamanlar bizim tərəflərə nə qəzet nə də ləzgi dilində başqa materiallar gəlib çıxmırdı. Ana dilində danışmağı ailədə öyrənsək də, bir çox yerdə olduğu kimi bizim kəndimizdə də ləzgi dilində nə dərs, nə dərslik, nə də müəllim vardı. Hələ də yoxdur... Ləzgilik deyəndə sadəcə «Lezginka»ya limitlənmiş kimi böyüyürdük.

Sonra bir müddət Bakıda məktəbə davam etdim. Bir gün təsadüfən bir dostum sayəsində Sədaqət xanım və «Samur» qəzeti ilə tanış oldum.

Sədaqət xanım bizə Samur qəzeti redaksiyasında qəzetin bəzi nömrələrini və öz kitablarını hədiyyə etdi. Onları təkrar-təkrar oxuyurdum. Daha doğrusu, oxumağa çalışırdım. Çünki əlifbanı da ilk dəfə həmin qəzetləri və kitabları oxuyaraq öyrənirdim.

Sonrakı illərdə təhsil üçün Kanadada, hal-hazırda isə Fransada yaşamağa başladım. Beləcə, ölkəmizdə çap olunan qəzetlərdən, kitablardan və tədbirlərdən uzaq qaldım. Amma «Samur»un internet səhifəsi işə başlayandan sonra, bütün keçmiş arxivini də daxil etməklə daim izləmək imkanımız yaranırdı. Bu, həm Azərbaycanın ucqar bölgələrində, həm də xaricdə yaşayan ləzgilər üçün böyük bir töhfə oldu.

Qəzeti hər dəfə oxuyanda onu da görmək olur ki, maddi çətinliklərə baxmayaraq, necə gözəl bir iş ərsəyə gətirilir. Burada xalqımızın problemlərini, uğurlarını, sevincini, kədərinə, tarixi-mədəni irsini böyük məhəbbətlə bizə çatdıran bir komanda var. Bunun da tək yolunun öz xalqına, dilinə böyük bir sevgilə bağlı olmaqdan keçdiyinə inanıram. Belə bir sevgini bizlərə verdiyi üçün bütün «Samur» ailəsinə təşəkkür edirəm. 30 yaşımız mübarək!

О НАС ПИСАЛИ...

Лезгины храбры и ловки, трудолюбивы и упорны. При своей богатой истории, насчитывающей не одну тысячу лет, среди лезгин вы-

росло немало величайших исторических личностей, деятелей науки и искусства, спортсменов. Немало среди них и тех, которые внесли вклад не только в развитие лезгинского народа, но и всего Кавказа.

Владимир Седов,
Украина, редактор газеты
«Вести Ананьевщины». 30.09.2013.

В XII-XIV веках в древнем лезгинском селении Кала существовало развитое керамическое производство бирюзовой росписной керамики, типичной в то время для

всего Ближнего Востока. Бирюзовая керамика из селения Кала имеет характерные, только ей присущие черты как в технике исполнения, так и в характере росписи, благодаря которым она легко отличима от современной ей бирюзовой керамики областей ближнего и Среднего Востока.

Кильчевская Э.В., Иванов А.С.
Художественные промыслы
Дагестана. М., 1959, с. 42.

Армянский епископ в Тифлисе сообщил русским о том, что сто тысяч вооруженных армян готовы немедленно перейти в подчинение императора и, если до марта 1723 года русские армии не придут в Шемаху, армяне будут уничтожены лезгинами.

Соловьев С.М. История России с древнейших времен.
В 18 кн. М., Кн. IX, т. 17-18, с. 390.

В 60-х годах XVIII века, протестуя против стремления Порты взять под свой контроль ряд территорий на Кавказе при помощи грузинских

правителей, лезгины вновь поднялись на войну. Приводя цитату из информации эрзурумского паши, в октябре 1760 года русский резидент в Стамбуле А.М. Обресков отправил царю сведения по поводу происходящих сражений. В информации паши говорилось: «Народ, именуемый лезгинами, окружив Тифлис, Ереван и Карс, совершает походы и на земли Порты. Если против них не будет выделено войско, могут произойти большие несчастия».

Архив внешней политики
России (АВПР), ф. 89, 1760.
д. 4. Л. 146, 146 об.

О лезгинах И.Гербер написал, что «... онные употребляют оружие огненное, добрые сабли и много панциров, люди смелые и огня не боязливые, дерзкие наездники... Онные никогда ни под персидской,

ни под какую другую власть не стояли... Народ вольный, доходов податей никогда никому не платят, но и впредь платить не будут...»

Гербер И.Г. Описание стран и народов вдале западноберега Каспийского моря. 1728. // История, география и этнография Дагестана XVIII-XIX вв.: Архивные материалы - М., 1958.

За время дагестанской кампании Надир-шах потерял свыше 43 тысяч воинов. Фактические потери иранцев намного превосходили эти цифры: из более чем 100-тысячной армии, по данным Калужкина, боеспособных воинов осталось около 25-27 тыс. Кроме того, шах недосчитался 33 тыс. лошадей и выючных животных, 79 пушек, большей части боеприпасов и холодного оружия.

Чувствуя шаткость своего положения, шах уже не решался на крупные военные операции, тем

более что при попытке покорить табасаранцев и лезгин в конце 1741-начале 1742 г. он получил такой отпор, что «едва ли сохранил аппетит ко вторичному покушению».

Сотавов Н.А. Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях в XVIII в. Москва, 1991, с. 105-106.

Подготовил:
М.МЕЛИКМАМЕДОВ

«КВАХЪАЙ ЙИКЪАРГАН»

Дидед чIалал рикI алай хайибур!

Чаз виликай къвезмай 2022-йисан вилик куьн шадариз кланзава. Лезги чIал хуьн, ам вилик тухун патал къбилз акъуднавай чIехи проект – «Квахъай йикъарган» кве агакьарзава чна. Дидед чIалаз чIехи кланивал аваз арадиз гъанвай и фильмди куь рикIериз эсердайдан чIалахъ я чун. Алатай асирдин 60-70-йисарин лезгийрин ацукъун-къарагъуникайни абурун фикир-фагъумрикай, чи халкъдин къилихрикайни

МАД СА ЛЕЗГИ ФИЛЬМ

адан руьгъдин алемдикай, а чIаван мектебда къиле фейи крарикай ихтилатиз, а девирдин вакъиаяр кве агакьариз алахъна чун.

Проект арадиз гъанвайди Седакъет Керимова я. Вичин «Квахъай йикъарган» романдин бинедаллаз, вичин харжидалди Чулгунвай и фильмдин продюсер, сценарийдин ва музыкадин автор хъыз адаз лезги аялрин

алакъунар винел акъудиз клан хъана. КъIара ва адан хуьрера вишералди аялрихъ галаз къвалахна арадиз гъайи и проектдалди дидед чIал шегъредиз акъудиз алахъай адан къаст и фильмдалди дуьньядин лезгийрин арада руьгъдин муьгъ туькIуьрун, чи ватанэгълияр агудун хъана. Фильм арадиз гъун патал и кардик къуьн кутур къIарвийриз рикIин сидкъидай сагърай лугъузва чна. Фильмдин премьера «Sedaget Kerimova» YouTube каналда 30 декабрдиз сятдин 20-даз къиле фида.

ТӘЛӘВӘЛӘРЛӘ GÖRÜŞLƏR

■ Декabrın 13-də Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində «Soyuq günəş» filminin ssenari müəllifi, bəstəkarı və prodüseri Sədaqət Kərimova, quruluşçu rejissoru Elşən Zeynalı, baş rolların ifaçıları İran Kərimova, Mirsənan Kazımov və filmdə səslənən mahnının ifa-

çısı Elvina Heydərova ilə müəllim və tələbələrin görüşü keçirilmişdir. Elvinanın canlı ifasında «Yargunat» mahnısının sədaları altında başlanan tədbiri Tələbə Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədri Bayram Aslanov açmış, filmin məzəyyətlərindən danışmışdır. Vüsal Fərzəliyevin

«SOYUQ GÜNƏŞ» FILMİNİ 7 MİLYON İNSAN İZLƏYİB

aparıldığı gecədə qonaqlar müəllimlərin və tələbələrin suallarını cavablandırmışlar. Filmin nümayişindən sonra tələbələrlə yaradıcı heyətin yaxın və səmimi ünsiyyəti, hamının bir yerdə «Yargunat» mahnısını ifa etməsi xoş ovqat yaratmışdır.

■ Dekabrın 20-də Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində tələbə həmkarlar və tələbə gənclər təşkilatlarının təşəbbüsü ilə «Soyuq günəş» bədii filminin nümayişi olmuşdur. Sonra filmin ssenari müəllifi, bəstəkarı və prodüseri Sədaqət Kərimova, baş rolların ifaçıları İran Kərimova və Mirsənan Kazımov, filmdə səslənən mahnının

ifaçısı Elvina Heydərova ilə görüş keçirilmişdir. Qonaqlar tələbələrin suallarını cavablandırmışlar.

Yüksək səviyyəli təşkilatçılığa, zallarda hökm sürən xoş əhval-ruhiyyəyə, ən başlıcası isə filmə

verdikləri böyük dəyərə görə hər iki universitetin rəhbərliyinə və bu tədbiri ərsəyə gətirənlərin hamısına dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

Anna HƏSƏNBƏYOVA

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

- Гъилин хер фад алатда, мецин хер – геж.
- Жуван ирид аквадач, къунши дин сад аквада.
- Келун вилериз экв акун я.
- ВацIу чил атIуда, гафуни – итим.
- Чал рикIин куьлег я.
- Къарагъардай чкадал ацукъмир.
- Нефсиниз кланивал мийир.
- Алерап гатуз, ругунар хуьтIуьз гъазура.
- Гишин чIавуз гайи къин тух чIа вуз рикIелай ракъурмир.
- Диде кваз такъурди дердини къада.
- Цай къула кланда, чим рикIе.
- Вуч хъанатIа чир мийир, вуч жедатIа къатIутI.
- Цан цазвай магъв муьрхуь къадач.

- Чил даях я, ватан дамах.
- Чирвилер къачу, акъул къватIа.
- Жувал ихтибар авур сир хуьх.
- Са тIимил кламаз тIуьнивай акъваз.
- Къелни фу неь, гъахълувал хуьх.
- Жуваз такIан къвалах масадазни ийимир.
- Къарагъардай чкадал ацукъмир.
- Цунни вацIун арада гъахъмир.
- Чарадан хандакIдиз юкI ямир.
- Чумал тарцелай кицикар атIумир.
- Тимил рахух, гзаф яб це: сив сад я, япар - къвед.
- Жуван алакьунар ватанда къалура.
- Гзаф къинер къазвайдахъ агъамир.
- Гишин чIавуз гайи къин тух чIавуз рикIелай ракъурмир.

ЧЕШНЕ КЪАЛУРЗАВА

■ Лезгийр вирина чпин зегъметдалди чешне къалурдай халкъ я. СССР-дин «Социализмдин Зегъметдин Игит» гъуьрметдин тIвар къачур са шумуд ватанэгъли мисал яз къалурун бес я. Цин кланикай фидай атомдин гимийрин конструктор ва алим Гьенрих Гъасанова и тIвар Ленинграддин гимийр расдай заводда къвалахдайла къачунай. Мегъарамдхуьруьн райондин Хуьрел хуьрий тир Имамат Ибрагъимова 21 яшда аваз Къазахстанда Социализмдин Зегъметдин Игит хъанай.

Цмурви Гъажимурад Темирханова Бакуда, хуьлуьтви Алимирзе Алиева Узбекистанда,

къурушви Ханбуба Мирзаметова Калмыкияда, Къара-Куьре хуьрий тир Мирзахан Мирзаханова Туьркменистанда «Социализмдин Зегъметдин Игит» гъуьрметдин тIвар къачунай. Санлай СССР-дин чара-чара республикайра 30 къван лезгийр и тIварцIиз лайихлу хъанай. М.Мирзаханова гзаф йисара Туьркменистандин Гьукуматдин Геологиядин Комитетдин регъбервал ганай. Буркихан хуьрий тир Даниял Мегъамедоваз «Олимпиада - 80-дин» объектар эцигунай СССР-дин Гьукуматдин премия вуганай.

Гзаф йисара «Моснефтегеофизика» трестдиз регъбервал гайи ахцегъви Уллубег

Къухмазова Прибалтикада, Къазахстанда, Юкъван Азияда, Монголияда, Польшада, Германияда, Вьетнамда ва маса уьлквейра геологиядин рекъий гзаф четин къвалахна къилиз акъуднай ва Ленинан орден къачунай. Агъа стIалви Салман Бабаева БМ-диз регъбервал ганай. Гуьгъуьнлай ам СССР-дин ракъун рекъерин министрдин сад лагъай заместителвиле тайинарнай. Гъа ихътин цIудралди мисалар мадни гъиз жеда. И мисалри лезгийр зегъметдал рикI алай, чIехи алакьунар авай халкъ тирди субутзава.

«САМУР»

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

САД ЗА ЛУГЪУН, САД ВУНА ЛАГЪ

Шуьшедавай ви шикил за,
Руг ацукъиз тадани, яр.
И вад йикъан дубънда, лагъ,
За ви гевил хадани, яр.

Сад за лугъун, сад вуна лагъ,
Кай Кереман бендерикай.
Ахпа за ваз ихтилатда,
Зи чандавай дердерикай.

Инсаф агуй, яр, ви риклиз,
Зун кайи цу вун кудайвал.
Имид риклел Аллагъ агуй,
Зун масадаз тагудайвал.

Эслид сурун кылик галай
Хел хуравай хурмадин тар.
Эсли кайи чкадал ша,
Лацу нафтлад шуьше гвай яр.

Эсли, Керем хъайид ялда
Къвед са къизил ичиникай.
Я сад Аллагъ, чазни кланда
Виридаз гай бахтуникай.

За пенжердай ич вегъида,
Яраб вавай къаз жедатла?
Зи рикл алай клани къелем,
Вун эхирдай низ жедатла?

Зун клан хъайи гададиз мад
Закай гафар тавурай лагъ.
Жуван буйдин яр къунва за,
Вичин къайгъу авурай лагъ.

Имид багъдай нуьгед ичер
Тахъанамаз гъикл атлуда?
Яр, вун яргъай акур члавуз
Зи къеневай рикл атлуда.

Чинард тара ципицлар мад
Чубарукри нез физава.
Атлай гаф лагъ, рикл алай яр,
Чи уьмуьрар къевез физава.

Чи дагълариз къуьд татанмаз
Чал къвазавай живедин хар.
Чубарук хъиз чалагардай
Къелеман кар гъиклда вахар.

Гардандавай кагърабаяр
Захтияр я, захтияр я.
Заз чидайбур за лагъана,
Гила, яр, ви ихтияр я.

Вун винидай агъадихъ ша,
Дидедин хва, са зербина.
Дердерикай цай акатна,
Куда диде ви дердина.

За пенжерда цуьквер цада,
Иервилер хъуй лагъана.
За балайриз чан-рикл ида,
Къуьзуь хъайла хуй лагъана.

Чубан ярдин цуру чанга,
Таза ниси бул я гада.
Хеб дагъларай хкведалди
Мехъерардай зул я гада.

Къериз-къериз аквадай рагъ,
Чаз Аллагъди гай рузу я
Гагъ сувара, гагъ талада,
Чун чи хуьруьк тамарзу я.

Ахцегъ пата цав рахада,
Яраб ана жив къвазва жал?
Яр захъ галаз геж рахада,
Чаравилин къай къевеза жал?

Ша, на икъван захавалмир,
Я гада, вун кесиб жеда.
Аяр рушар суракъмир на,
Ваз хендеда несиб жеда.

**Къватлайди: Саимат АББАСОВА,
Кцлар райондин Хъилерин хуьр**

Риклел хуьх!

Редакцияди къачузвай чарарилай чир
жезвайвал, са къадар аялривай чи члалан
бязи гафар дуьздаказ къатгуз жез-вач.
Месела: **акахъун, какахъун, игисун,
гигисун, акъатун, къакъатун** ва мсб.

Ихътин гафариз лезги члала префиксар
(превербар) квай глаголар лугъуда.
Месела: **ава-т-ун, ага-т-ун, ака-т-ун**
хътин гафара «т» дувул, **ава, ага, ака**
превербар я.

Ава-хъ-ун, ага-хъ-ун, ака-хъ-ун
хътин гафара «хъ» дувул, **ава ага, ака**
превербар я.

Дувул «с» ва «чл» тир глаголарни ава.
Мисал яз **иви-с-ун, иги-с-ун, ики-с-ун;
эви-чл-ун, эге-чл-ун, эке-чл-ун** ва мсб.
къалуриз жеда. И мисалра **иви, иги,
ики, эви, эге, эке** превербар я ва абур
дувулдилай вилик къевеза.

Превербдин ачух тушир фонема тик-
рар хъун мумкин я. ИкI хъайила гафарин
мана дегиш жеда: **ака-хъ-ун** са вуч
ятлани масадбурк (месела, са клел маса
келерик); **к-ака-хъ-ун** къве шейни (ме-
села, келерни бацйяр къведбурни чеб
чпик); **иги-с-ун** – са предмет масадав
хуклун, **г-иги-с-ун** – къве предметни чеб
чпив; **акъа-т-ун** – са предмет масадавай
яргъа хъун, **къ-акъа-т-ун** – къве пред-
метни сад-садавай.

Са гъжадин тварциэвезрин дибри-
кай **-кI(а)** суффиксдин кумекдалди
туьклуьр жезвай наречияр эхирда **-а**
авачиз кхьида: **икI, акI, гъакI, гъикI?**
Анжах ахътин са наречие эхирда **-а** аваз
кхьида: **сакIа**. Гъа ихътин суффикс-
дин кумекдалди прилагательний ва
къве гъжадин тварциэвезрин дибри-
кай туьклуьр жезвай наречияр эхирда
-а аваз кхьида: **чурукIа, къеникIа,
цйийикIа, масакIа, виникIа, атIакIа,
агъакIа**.

Тварциэвезрин, числительнийрин
ва маса члалан паярин дибрикай арадиз
атанвай муракаб наречияр кклана кхьи-
да: **Садлагъана, исятда, гъасятда, сен-
физ, гиламаз**.

Са диб тикрар хъана арадиз атанвай на-
речияр дефисдалди кхьида: **гагъ-гагъ,
йисалай-йисуз, къулу-къулухъ, къвал-
ба-къвал** ва мсб.

ВИРИНИЗ СЕЙЛИ ЖЕЗВА

Жегъил къелемэгъли Азизрин
Севдади аялар патал кхъенвай,
«Фире яру шив» тIвар ганвай маха-
рин ктаб чи республикадин лезги члал-
ан тарсар гузвай мектебрин аялриз
захавилелди савкъват яз вугузва. Ин-
гъе адан ктабдин суракъ къецепатан
уьлквейра яшамисх жезвай чи ватан-
эгълийринни агакънава.

Алай вахтунда ктаб са шумуд
къецепатан уьлкведиз ракъурнава. И
кардихъ авсиятда чна са шумуд ши-
кил чапзава.

Туркия. Рамазан Кор

Англия. Шарвили Мутагирован веледар

Шотландия. Азим Мутагирован хва

ИХЪТИН МЕКТЕБАРНИ АВА...

ПУНАЙРА КИЕЛЗАВА

Вичихъ векъи тIебиат авай Яку-
тиядин Харыялах милли районда
къадардиз тIимил халкъарикай тир
эвенкар яшамисх жезва. Ина куьчери
маларбанрин аялар патал пуна-мек-
тебар арадал гъанва. Абур юкъван
мектебрин филиалар я. Маларбанри
къвалахзавай вири чкайра ихътин
мектебар кардик ква.

Гъар пунада са шумуд аялди клел-
зава. Аялрин къадар тIимил ятлани,
гъугъуьнлай абур адетдин мектеб-
риз фейила, чпин таяр-туьшерилай
къулухъ амуькзавач. Пуна-мектебра
кIелзавай аялар патал къилдин прог-
раммаяр гъазурнава. Абуру къвалин
тапшургуьр интернетдай къачузва.
Виридаз компютерар ва интернет
авайвилай аялриз абурукай хъсан-
диз менфят къачуз чир хъанва. Эхи-
римжи цIуд йисан къене и райондин
пуна-мектебра кIелнавайбурукай
къадалай гзаф жегъилри кандидат-
вилин ва докторвилин диссертацияр
хвенва.

Ина кIелзавай аялри тарихдин, гео-
рафиядин, медицинадин илимриз
генани гзаф майилвал къалуьрзава.
Илимдин кандидатар тир са шумуд
жегъил духтурар хъиз хайи районда
къвалахал акъвазнава.

МАНИЙВАЛ ГУЗВАЧ

Канадада сифте яз аялри идара
ийидай мектеб арадиз гъанва. Торон-
то шегъердин са мектебда аялриз вуч
кIандатлани ийидай ихтияр ава. Ина
тарсунай къимет эцигун, къвалин
тапшургуьр гун авач. Тарсунин югъ
гъикI кыле тухудатIа, гъи тарсариз
фидатIа аялри чпи тайинарзава. Си-
нифар яшунилай аслу яз ваь, аялрин
марагъар фикирдиз къачуна туь-
кIуьрзава. Ина адетдин тарсарилай
гъейри цIун къвалин, пластилинди-
кай затIар расуниз, логикадиз талуьк
тарсарни гузва.

Муаллимри са кардани аялриз ма-
нийвал гана кIанзавач. Са татугайвал
арадиз атай кумазни муаллимрикай-
ни аялрикай хкъанвай комитетди ам

арадай акъудзава. Мектебдин гзаф
крар аялри идара ийизва.

КИУНТИУНАЛ ЭЦИГНАВА

Америкадин Садхъанвай Штатра
вири уьлкведиз сейли тир са мек-
теб ава. Ам 1970-йисуз и уьлкведа
электрикдин энергия агакъзавачир
чIавуз эцигна кардик кутунай. А вах-
тунда виринра электрикдиз мадарза-
вай, мектебар чимзавачир. Гъавилай
Виржиния штатдин Рестон шегъерда
Террасет тIвар ганвай мектеб эцигна
кардик кутун къарардиз къачунай.

Чехи клунтI чиливди сад авуна,
гъа чкадал цлар хкажна, винел пад
накъвадив кIевирна тIебии къаз-
ма хътин мектеб арадиз гъанва. И
къазмади чимивал ва энергия хуь-
дай мумкинвал гузва. Мектеб сери-
нарун патал ракъинин коллекторри-
кай менфят къачузва. И чирвилерин
кархана тек электрикдиз мадарзавай
мектеб хъиз ваь, гъакIни туристар
вичихъ ялзавай чка хъиз вириниз
сейли хъанва.

ЦИЙИ КТАБАР

И йикъара Магъач-
къалада юкъван мек-
тебрин 5-синифар
патал «Лезги чIал»
ктаб чапдай акъуд-
нава. Ктабдин авто-
рар чи тIвар-ван авай
алим, филологиядин
илимрин кандидат,

Дагъустандин Гъукуматдин Университет-
дин доцент Н.Ш.Абдулмуталибов ва «Лез-
ги газетдин» къвалахдар К.Н.Ферзалиев я.

Виликан тарсунин ктабрилай тафаватлу
яз и ктабдик са къадар цйийвилер кутунва
ва ам генани метлеблуди хъанва.

Гъа са вахтунда «Просвещение» чапха-
нади 5-синифар патал «Лезги литература»
ктабни чапдай акъуднава.

Эпитафия

ШАИР ЯЗ АТАНАЙ...

Вичин са акъван яшар тахъанмаз чавай къакъатай Лезги Бегълулан 2008-йисуз Бакуда чапдай акъатай «Мулдин цуьк» ктабдин редактор Седакъет Керимовади кхъенвайвал, Бегълул дуньядиз шаир яз атанай. Адахъ са бязибурулай тафаватлу яз ялавлу ва женчи гыссерин, къени къилихрин, вичиз махсус дунья авай. Верци хиялрин, чехи мураддин луварал алаз цяр ягдай ада ватандилай. Къакъанрай килигдай хайи чилиз. Гзафбу-

ру къатгузвачир затГарикай фагъумдай ада. Халкъдиз ам гъахъ клани шаир яз чидай.

«Самур» газетдин дуст тир Лезги Бегълул. Аял чавалай дидед чалал шиирар теснифзавай, лезгийрин фольклор кватГзавай Лезги Бегълулан чалар сифте яз чи газетдин чинриз ва редакцияди 2000-йисуз чап авур «Акъата шегъредиз» кватГалдиз акъатна. 2008-йисуз шаирдин лезги чалал «Мулдин цуьк» твар алай шиирин ктаб басма хъана. Шаирдихъ халкъдин патай гзаф гъурмет авай. Гъавилай хуьруьнбуру чехи гъевесдалди адан ктабдин презентация кыле тухванай.

«Самурдиз» Лезги Бегълулан макъаларни акъатзавай. Ада хайи хуьруьн тарихдикай, Гъебиатдикай, хийирлу крарихъ гелкъезвай инсанрикай кхидай, редакциядиз фольклордин чешнеяр ракъурдай.

Лезги Бегълул (Ибрагъимов Пагъливан Къарабеган хва) 1955-йисуз Кцар райондин Зинданмуругъ хуьре дидедиз хъана. Хайи хуьре 8 синифдин, Уьнуьгъа юкван мектеб акъалтГарна. Азербайжандин Къецепатан Чаларин Институт куьтягъай Лезги Бегълула Зинданмуругърин юкван

мектебда муаллимвал ийизвай.

Лезги Бегълул лукман хъизни сейли тир. Ада гатфарилай гатГунна къаяр алуьдалди инсанрин гел авачир чкайрай - дагъларин чархарилай, тамарин деринрай цуьквер, векьер, дувулар кватГдай. Абурукай мелгъемар гъазурна начагъ ксар сагъардай. Гъавилай Бегълул тек муаллим хъиз ваь, лукман хъизни сейли тир.

Шаирди вичин къвед лагъай шиирин ктаб чапдиз гъазурнавай. А ктабда адан цийи шиирар ва поэмаяр гъатнавай. Хайи хуьруькай, дагъларикай, Гъебиатдикай, къегъал ксарикай теснифнавай шиирин бязибуру хуьруьнбуру хуралай чиди. Гъайиф къведай кар ам я хъи, Лезги Бегълулавай вичин къвед лагъай шиирин кватГал чапдай акъудиз хъанач. Адан уьмуьр вахтсуз клар хъана. Са гафни авачиз, шаир клани хуьруьнбуру адан ктаб чапдай акъуд тавуна тач.

Лезги Бегълулан экуь къамат ам чизвайбурун риклера гъамишалугъ яз амуькда. Аллагъди рагъмет авурай!

«САМУР» ГАЗЕТДИН КОЛЛЕКТИВ

ГАФАРГАН

Агъат	– тIач ргадай къаб
Жезби	– илгъам
Жера	– зиян
ЖецIи	– жинс
Живел	– тахтадал агIай нехиш
Жидри	– чинебан
Зуму	– хиялардай кас
Ивинар	– къайдаяр
Какул	– какаяр хадай верч
Куьтуь	– чепедин гичин
Куьх	– цIамарин шала
КуруцIар	– манасуз крар
Къекъвел	– жигъир
Къериджар	– ципицIрин сорт
Къигун	– арадиз гъун
Къай	– турп
Къуц	– дингинин кларас
Къунч	– туалет
Къуьруьк	– амал
Сунт	– зубило
СунтI	– къванерин хара
Сурхват	– шефтелдин сорт
Суьт	– вини дережадин
Такакъай	– кар алакь тийидай
Такъа	– тегил алцумунин уьлчме

ЧЕМПИОН МИРА

Недавно мы получили добрую весть от наших давних друзей – семьи Салмановых из города Цайс, что в Германии. Акиф Салманов, преданный друг нашей редакции, уроженец Кусарского района много лет проживающий в Германии, поделился с нами замечательной новостью. Его сын – Яшар Салманов, завоевал титул чемпиона мира по Джуджитсу в весе до 69 кг на чемпионате мира, который проходил 3-12 ноября в Абу Даби.

Свой первый бой против спортсмена из России, и второй против датчанина, 27-летний атлет смог выиграть досрочно. В третьем, полуфинальном бою, противником Яшара был атлет из Словении, действующий чемпион мира Тим Топлак. До сих пор лишь однажды Яшару удавалось его одолеть. Но в этот раз наш боец взял инициативу в свои руки с первых же секунд, и с отрывом в 12 очков досрочно выиграл бой. Сопер-

ником Яшара в финальной схватке был многократный чемпион мира Дмитрий Бешенец. Правильно выбранная тактика позволила Яшару после первой же минуты повести в счете.

За 21 секунду до конца поединка, при счете – 10:14 в пользу Яшара, Дмитрий получил второе предупреждение за запрещенный удар в голову и был дисквалифицирован. И вот, Яшар новый чемпион мира! «Я был свободен в мыслях,

не чувствовал давления и был полон желания драться», – так описал Яшар свой настрой.

В ноябре этого года Яшар успешно завершил учебу в Дрезденском техническом университете на факультете ракетных двигатели, защитил диплом и уже работает инженером.

Теперь он готовится к Всемирным Играм 2022 в Бирмингеме (США), это олимпийские игры для неолимпийских видов спорта.

Поздравляем Яшара - 5-кратного чемпиона Германии, 4-кратного чемпиона German Open, 3-кратного бронзового призера и победителя Paris Open, 3-кратного серебряного и 4-кратного бронзового призера чемпионата Европы, 3-кратного бронзового призера чемпионата мира и 2-кратного чемпиона мира 2013 и 2021 годов, и желаем ему покорения новых спортивных пьедесталов!

Севда АЗИЗРИН

ХЪСАН ХАБАРАР

АГЪАЛИЙРИЗ КУЪМЕК ГУДА

Виликай къвезмай 2022 йисан 1-январдилай гъукуматдин патай агъалийриз гузвай куьмекар артух жеда. Сад лагъай группадик акатзавай набутри гила 150 манат ваь, 220 манат къачуда. Къвед лагъай группадиз 130 манатдин чкадал 180 манат вугуда. Пуд лагъай группадин набутри 120 манат къачуда.

Аялриз гузвай пулунин куьмекарни артухарда. 18 йис жедалди гузвай ихътин куьмек гила вацра 150 манат ваь, 200 манат жеда. Набут аялар къачуна, абуруз буба-дидедал ийизвайбуруз 480 манат ваь, 600 манат вугуда. Аял дидедиз хъайила са гылда гузвай пул 100 манатдин артухарда. Гила хайибуру 300 манат къачуда.

Гъа са вахтунда пенсияр ва Президентдин пенсиярни артухарда. Студентриз гузвай чешнелу стипендиядин къадар 204 манатдив агакъда. Цийи серенжемар гъурметдин тварар къачунвайбурузни талуькъарнава. «Халкъдин» тварар къачунвайбуруз цийи йисалай 150 манат ваь, 180 манат, «Лайихлу» тварар къачунвайбуруз 100 манат ваь, 120 манат вугуда.

Пулунин куьмекар артухаруниз талуькъ серенжемри санлай 732 агъзур инсандин агъвал хъсанардай мумкинвал гуда. И макъсадалди гъукуматдин бюджетдай 200 миллион манат къван такъатар серфда.

ЦИЙИ ПЛАНАР ТУЪКУЪРЗАВА

Къарабагъ кIвачел ахкъалдарун патал гъукуматди мумкин тир вири крар кыле тухузва. Шуша, Агдам, Физули ва Жабраил шегъерар арадал хкун патал туькIуьрнавай планрив къадайвал, эцигунрик кыл кутунва. И йикъара Зенгилян, Къубадлы, Келбежер ва Лачин шегъерар туькIуьрун патал планар гъазуриз эгечIнава. И шегъерар дуньядин стандартрив къадайвал, абуруз цийи архитектурадин акунар гана арадиз хкида. И крар кылиз акъудайла «акъулу шегъер», «акъулу хуьр», «къацу энергиядин чил» хътин проектрикай менфят къачун мумкин я.

«ДЖИГИТ ТВ» СТАЛ ЛУЧШИМ В СФЕРЕ СОХРАНЕНИЯ РОДНЫХ ЯЗЫКОВ

20 декабря в Московском доме национальностей состоялась Всероссийская конференция «Народы России: уникальность, согласие, самоидентичность», в рамках которой от Фонда сохранения и изучения родных языков народов Российской Федерации получили дипломы лучшие проекты в сфере сохранения родных языков. Среди них и проект дагестанского телеканала «Джигит ТВ».

Официальный запуск канала планируется в 2022 году. На данный момент команда проекта работает над созданием самого контента.

Отрадно, что данный проект был отмечен и получил финансовую поддержку от Фонда изучения и сохранения родных языков народов Российской Федерации, созданного по Указу Президента Российской Федерации в 2018 году в целях создания условий для сохранения и изучения родных языков народов России.

САМУР

Баş редактор
Сѣдагѣт КѢРИМОВА

Redaksiyamızın ünvanı: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
AZ03NA-
BZ0135010000000002944
Azərbaycan Beynəlxalq
Bankı "Mətbuat" şöbəsi
kod 805142
VÖEN 9900001881

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat
və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.

Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 2840
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmuşdur.